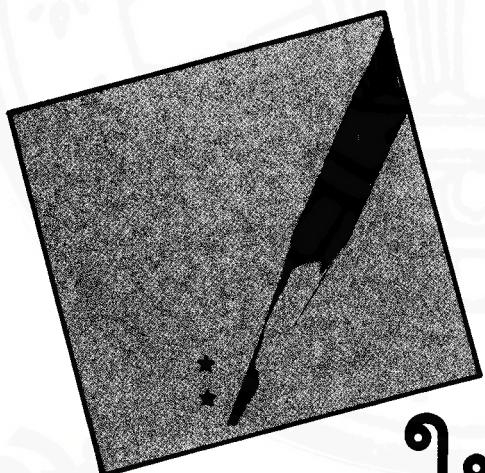

บทนำ

การศึกษารัฐศาสตร์ในฐานะเป็นแขนงวิชาที่มีลักษณะเฉพาะของตนเองในระดับอุดมศึกษาในกลุ่มประเทศคิดบูรณาการ ขั้นประถมศึกษา ด้วยประเทศไทยเป็นศูนย์กลางทางการเมือง การพัฒนาการที่สำคัญมาก กล่าวคือในอดีตมีการผูกพันกับ แขนงวิชากฎหมายอย่างลึกซึ้งทั้งในด้านเนื้อหาสาระ ขอบข่าย องค์กร ตลอดจนบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการสอน แม้ในปัจจุบัน การศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในประเทศไทยแล้วนี้จะมีการแยกตัวเป็นอิสระ จากแขนงวิชากฎหมายกันอย่างชัดเจนแล้วก็ตาม ความผูกพันที่ดักโขดมาแต่เดิมก็ยังมีอยู่ อย่างไรก็ตาม ด้วยความสามารถในการเรียนรู้ แบบของวิัฒนาการโดยเฉพาะภาษาหลังสองภาษา โอลกอรั้งที่สองแล้ว จะพนัยพานว่าที่แตกต่างกันสองลักษณะที่อยู่รูปแบบฝรั่งเศสและรูปแบบสเปน วิัฒนาการก็ยังคงการศึกษาวิชารัฐศาสตร์ในอีกสองประเทศคืออิตาลีและโปรตุเกสนั้นจะมีลักษณะใกล้เคียงกันรูปแบบหนึ่งแบบได้ดังกล่าว ในที่นี้จึงขอจำแนกกล่าวเพียงวิัฒนาการในประเทศไทยฝรั่งเศสและสเปนเท่านั้น

การศึกษา รัฐศาสตร์ ในมหาวิทยาลัย ฝรั่งเศสและสเปน

สมชาย ภาคภานันวิวัฒน์

คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์

วิัฒนาการเกี่ยวกับการศึกษารัฐศาสตร์ในฝรั่งเศส

ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาในประเทศไทยรั้งเศตนั้นจะแบ่งเป็น 3 ระดับ ในระดับแรก (1er cycle) จะมีระยะเวลาการศึกษาเป็นจำนวนสองปีโดยผู้สำเร็จการศึกษาในขั้นแรกนี้จะได้รับอนุปริญญา (D.E.U.G. - Diplôme d'études universitaires générales) ในระดับที่สอง (2ème cycle) จะแบ่งเป็นสองระดับย่อยกล่าวคือเมื่อสำเร็จการศึกษาหนึ่งปีแล้วถือเป็นปีที่สามในระดับอุดมศึกษา ผู้สำเร็จจะได้รับปริญญาตรี (Licence) และหากศึกษาต่อไปอีกหนึ่งปีก็จะสำเร็จปีที่สี่ก็จะได้รับปริญญาโท (Maîtrise) ในระดับที่สาม (3ème cycle) หรือระดับปริญญาเอกจะมีการแบ่งขั้นตอนออกเป็นสองขั้น กล่าวคือภายนอกการศึกษาสาขาวิชารู้เฉพาะหนึ่งสาขานี้ใช้เวลาประมาณหนึ่งปี ผู้สำเร็จการศึกษาเกิดจะได้รับประกาศนียบัตรเฉพาะสาขานี้เรียกว่า D.E.A. (Diplôme d'études approfondies) ซึ่งถือเป็นขั้นตอนแรกของระดับคุณวุฒิบัณฑิตและเป็นใบอนุญาตทางสู่การมีสิทธิ์ที่จะขอเสนอทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกต่อไป¹

ตั้งแต่เดือนถึงปัจจุบันการศึกษาวิชาครุศาสตร์ในฐานะเป็นแขนงวิชาเฉพาะในประเทศไทยรังสescan นั้นจะไม่มีประกาศในระดับปริญญาตรียกเว้นในสถาบันการศึกษาทางการเมืองบางแห่งโดยเฉพาะที่กรุงปารีส (Institut d'études politiques de Paris) เท่านั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการศึกษาในระดับปริญญาโท (Maîtrise) และระดับปริญญาเอกเท่านั้น และแม้ในระดับดังกล่าวนี้จะมีมหาวิทยาลัยที่มีแขนงวิชานี้เพียง 14 แห่งเท่านั้น²

การศึกษารัฐศาสตร์ในลักษณะเป็นแขนงวิชาเฉพาะนั้นมีไว้-
วัฒนาการที่อาจแยกเป็นสามระยะ ดังต่อไปนี้คือ

ระบบแรกคือก่อนสิ้นสุด社会主义โลกครั้งที่สอง ในระบบนี้
อาจกล่าวได้ว่า L'Ecole libre des sciences politiques ณ กรุงปารีส
ซึ่งตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ. 1872 และได้เปลี่ยนชื่อเป็น“สถาบันการศึกษา
ทางการเมืองแห่งกรุงปารีส” (Institut d'études politiques de
Paris) ตั้งแต่ปี 1945 เป็นสถาบันอุดมศึกษาแห่งเดียวในประเทศฝรั่ง-
เศที่มีเสนอสอนวิชาธรรมาศาสตร์อย่างจริงจัง หัวข้อวิชาในทางธรร-
ศาสตร์จะแยกศึกษากันในคณะนิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์
ไว้³ และคณฑ์อักษรศาสตร์ไว้

ระยะที่สองคือระยะตั้งแต่ค.ศ. 1945 ถึง 1974 เป็นระยะที่การศึกษาวิชาครุศาสตร์ได้เพิ่มรายวิชางานการเขียนโดยเฉพาะในสถาบันการศึกษาในต่างจังหวัด ได้มีการก่อตั้งสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่รวมสาขาวิชาครุศาสตร์เข้าไปด้วยหลายแห่งในปีค.ศ. 1945 เช่นที่ Aix-en-Provence, Bordeaux, Grenoble,-

Lyons, Strasbourg และ Lyons ซึ่งเรียกกันว่า “Instituts d’Equilibre” ตลอดจนศูนย์วิจัยด้านการเมืองโดยมีเป้าหมายและโครงสร้างคล้ายกับ “สถาบันการศึกษาทางการเมืองแห่งกรุงปารีส” อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ของการศึกษาในสถาบันดังกล่าวเนี้ยใช่เพื่อผลิตนักธุรกิจศาสตร์อย่างแท้จริง แต่เพื่อเตรียมบุคลากรที่มีคุณภาพสูงเพื่อจะไปประกอบอาชีพทั้งทางภาคเอกชนและภาครัฐบาล⁴ เป้าหมายดังกล่าวในทางปฏิบัติหมายถึงความจำเป็นในการศึกษาวิชาในแขนงรัฐศาสตร์ควบคู่และสมมติฐานกับแขนงวิชาอื่น ๆ พร้อมกันไปด้วย

ระยะที่สามคือตั้งแต่ปี 1974 เป็นด้านมานะถึงปัจจุบัน ในระยะนี้การศึกษาวิชาครุศาสตร์นอกจากจะมีการพัฒนาในด้านปริมาณก็กล่าวคือสถาบันการสอนแขนงวิชานี้จำนวนเพิ่มขึ้นแล้ว ยังมีการพัฒนาในด้านคุณภาพอีกด้วย การเปลี่ยนระบบการศึกษาในขั้นตอนแรกของระดับคุณภูมิปัญญาที่ 3 (3ème cycle) จากประกาศนียบัตรชั้นสูง (Diplôme d'études supérieures) ซึ่งเป็นการศึกษาในลักษณะกว้าง ๆ และเป็นแบบสาขาวิชามาสู่ระบบประกาศนียบัตรการศึกษาเฉพาะสาขา (Diplôme d'études approfondies) นอกจากทำให้มหาวิทยาลัยอีกหลายแห่งเสนอสอนสาขาวิชาครุศาสตร์เพิ่มขึ้นแล้ว การศึกษาครุศาสตร์ก็เริ่มมีลักษณะเป็นแขนงวิชาเฉพาะและเป็นอิสระจากแขนงวิชาอื่น ๆ วิัฒนาการดังกล่าวมีผลต่อการ

ขยายขอบเขตและเนื้อหาของวิชาปรัชญาศาสตร์ในประเทศไทยร่วมกับสเปน

อย่างไรก็ตามแม่การศึกษาวิธีศาสตร์ในฐานะแขนงวิชาเฉพาะในปัจจุบันจะเพร่หลายกว้างขวางขึ้นในประเทศฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อยที่เดียว ตาม การศึกษาดังกล่าวก็ซึ่งมีจำกัดอยู่ในแวดวงมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาชั้นสูงเพียงสิบกว่าเท่านั้น ในจำนวนนี้ก่อตัว 30% เป็นสถาบันการศึกษาที่อยู่ในกรุงปารีสทั้งสิ้น⁵ ที่เหลือนอกนั้นก็จะเป็นมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาในเมืองใหญ่หรือเมืองการศึกษาที่สำคัญเท่านั้น

นอกจากนี้ถ้ามองในด้านขององค์กรบริหารการศึกษา สาขา วิชาปรัชญาศาสตร์ก็ยังคงผูกพันธ์กับมีเดียนเป็นแผนกย่อยของสาขา วิชานิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์โดยถือเป็นการศึกษาเฉพาะอย่าง (Specialisation) ในระดับปริญญาโทและเอกภัยในคณะนิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ และนี่เป็นสาเหตุว่าเมื่อในปัจจุบันจะไม่มีสิ่งที่เรียกว่า “คณะปรัชญาศาสตร์” ในมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส จะมีกี่เพียงปริญญาโท ประกาศนียบัตรและปริญญาเอกทางปรัชญาศาสตร์ที่ออกโดยคณะนิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์เท่านั้น คณะกรรมการของมหาวิทยาลัย เช่นที่ Clermont-Ferrand, Nantes, Nice, Dijon และ Poitiers ถึงกับว่าแม้จะไม่มีการเปิดสอนแขนงวิชาปรัชญาศาสตร์ในขั้นปริญญาโทหรือประกาศนียบัตรเฉพาะสาขา (D.E.A.) ก็ยังเปิดรับให้ผู้สำเร็จประกาศนียบัตรทางปรัชญาศาสตร์ (D.E.A.) จากมหาวิทยาลัยอื่น ๆ เพื่อมาทำวิทยานิพนธ์ทางสาขาวิชาศาสตร์ได้ แต่ว่าเมื่อjoinแล้วผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิตทางกฎหมายมหาชนแทน

วิัฒนาการเกี่ยวกับการศึกษาปรัชญาศาสตร์ในสเปน

ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยสเปนตั้งแต่ปีค.ศ. 1974⁶ เป็นต้นมาได้มีการแบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ระดับหนึ่งเดียวกับในประเทศไทยร่วมกับในระยะแรก (Primer ciclo) มีระยะเวลาการศึกษาสามปี ผู้สำเร็จการศึกษาจะได้รับปริญญาตรี (Diploma) ระยะที่สอง (Segundo ciclo) มีระยะเวลาศึกษาสองปี ผู้สำเร็จจะได้รับปริญญาโท (Licenciatura) และระยะที่สาม (Tercer ciclo) ซึ่งประกอบด้วยการศึกษาและสัมมนาเป็นเวลาหนึ่งปีและการเขียนวิทยานิพนธ์อีกอีกปี ค่าส่วนปี ผู้สำเร็จการศึกษาระดับนี้จะได้รับปริญญาดุษฎีบัณฑิต (Doctorado)

การศึกษาปรัชญาศาสตร์ในประเทศไทยสเปนจนถึงช่วงระยะสงครามโลกครั้งที่สองคือค.ศ. 1943 จะมีวิัฒนาการ เช่นเดียวกับในฝรั่งเศส กล่าวคือห้องไม่มีการศึกษาในลักษณะเป็นแขนงวิชาเฉพาะ เมื่อมหาวิทยาที่เกี่ยวข้องกับทางปรัชญาศาสตร์ส่วนหนึ่งจะศึกษาอยู่ในคณะนิติศาสตร์และอีกส่วนหนึ่งจะศึกษาในสาขาปรัชญาและประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์

ในปี ค.ศ. 1943 ได้มีการจัดตั้งคณะปรัชญาศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ขึ้นเป็นครั้งแรกในมหาวิทยาลัยแม่คริดิคซึ่งนับเป็นการเปิดโอกาสใหม่การศึกษาปรัชญาศาสตร์ในฐานะเป็นแขนงวิชาเฉพาะขึ้น อย่างไรก็ตาม ในระยะแรกนั้นการศึกษาซึ่งมีลักษณะเป็นการแยกวิชาต่าง ๆ จากสาขาวิชานิติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง วิชาประวัติศาสตร์และปรัชญาการเมืองจากคณะอักษรศาสตร์รวมกับบางวิชา

ในสาขาเศรษฐศาสตร์ซึ่งเป็นอีกแผนกวิชาหนึ่งที่อยู่ร่วมกันในคณะเดียวกันเท่านั้น ดังนั้นแม้ในช่วงนี้รัฐศาสตร์จะได้รับการยอมรับให้มีการจัดการศึกษาในรูปขององค์กรอิสระที่ไม่เข้ากับคณะอื่น ๆ ดังแต่ก่อนก็ตาม การศึกษารัฐศาสตร์ในระดับนี้ก็ยังขาดความเป็นลักษณะเฉพาะของสาขาวิชาเฉพาะอย่างแท้จริง ในช่วงค.ศ. 1953 อันเป็นปีที่สเปนภายใต้นายพลฟรังโกได้เริ่มมีการเปิดประเทศภาคหลังจากที่สูญประเทศตะวันตกต่าง ๆ ตัดเชือกเดิมกับเพื่อนบ้าน เนื่องด้วยเป็นประเทศที่มีระบบการปกครองแบบfaschist และเป็นพันธมิตรกับเยอรมันมาก่อน ระบบการศึกษาในประเทศไทยได้มีการปรับปรุงโดยเพิ่มระยะเวลาศึกษาจากเดิม 4 ปีเป็น 5 ปี การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเปิดโอกาสให้คณะรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์สามารถเพิ่มวิชาในลักษณะเป็นการศึกษาเฉพาะสาขาวิชานี้ พร้อมกับปรับปรุงวิชาต่าง ๆ ที่มีอยู่เดิม จึงอาจกล่าวได้ว่านับตั้งแต่ปี 1953 เป็นต้นไป การศึกษารัฐศาสตร์ในสเปนซึ่งยังคงจำกัดอยู่เพียงในมหาวิทยาลัยเมคริทิพเพียงแห่งเดียว ได้เริ่มนักศึกษาจัดระบบและเนื้อหาเป็นแขนงวิชาเฉพาะมากขึ้น

ในช่วงกลางทศวรรษ 1960 การเคลื่อนไหวหัวต่อต้านรัฐบาลเผด็จการของนายพลฟรังโกได้เริ่มขยายตัวและรุนแรงขึ้นโดยเฉพาะในหมู่นักศึกษาและคณาจารย์โดยมีคณะรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์เป็นหัวหอก เพื่อสร้างกำลังนักศึกษาและคณาจารย์ที่ต่อต้านอันมีศูนย์กลางอยู่ที่คณะรัฐศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ในปี 1969 รัฐบาลฟรังโกจึงได้ออกคำสั่งแยกสถานที่เรียนของคณะนี้ออกเป็นสองแห่ง โดยให้แผนกรัฐศาสตร์ใช้ตึกเรียนที่อยู่โดยเดียวแยกต่างหากจากคณะอื่น ๆ กายในขณะนั้นมหาวิทยาลัยเมคริทิพและให้เข้ากับมหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์ไปอยู่ในตึกเรียนใหม่ซึ่งตั้งอยู่นอกเมืองห่างจากกรุงเมคริทิพไปประมาณ 20 กิโลเมตร ในปี 1971 รัฐบาลฟรังโกได้ออกกฎหมายแยกคณะรัฐศาสตร์ออกจากเศรษฐศาสตร์อย่างเด็ดขาดโดยด้วยกิมมีฐานะเป็นคณะด้วยกันทั้งคู่

ในปี 1974 ระบบการศึกษาระดับอุดมศึกษาในสเปนได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกรอบหนึ่งโดยรวมนี้ได้แบ่งระยะเวลารีบยกออกเป็นสามระดับดังที่ได้บรรยายไว้ในตอนต้น ในเวลาเดียวกันนี้คณะรัฐศาสตร์ก็ได้มีการเปลี่ยนชื่อคณะโดยเพิ่มคำว่า“สังคมวิทยา”เข้ามาและกล่าวเป็น“คณะรัฐศาสตร์และสังคมวิทยา (Facultad de ciencias políticas y sociología) และได้เพิ่มสาขาวิชาสังคมวิทยาเข้ามา เป็นอีกแผนกหนึ่งด้วย ในช่วงนี้ของการศึกษารัฐศาสตร์ในสเปนก็ได้เริ่มนักศึกษาเรื่องนโยบายและสัมพันธ์กับเทคนิคและวิธีการทางสังคมศาสตร์มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษามหาวิทยาลัยในช่วงนี้ได้เปิดโอกาสให้คณะรัฐศาสตร์สามารถเพิ่ม

วิชาเฉพาะสาขาวิชามากขึ้นโดยเพิ่มการศึกษาระดับนิรภัยจากเดิมหนึ่งปีเป็นสองปีและลดการศึกษาทั่วไปซึ่งมีลักษณะเป็นสาขาวิชาจากเดิม 4 ปีลงเหลือ 3 ปี

การศึกษารัฐศาสตร์ในประเทศไทยเป็นปัจจุบันแม้จะมีการพัฒนาเป็นแขนงวิชาเฉพาะเจ็บเป็นทางการก็ตาม ในการศึกษาดังกล่าว ก็ยังจำกัดอยู่แค่ในมหาวิทยาลัยเมคริทิพเพียงแห่งเดียวเท่านั้น ในสถาบันการศึกษาอื่น ๆ เช่นโรงเรียนการทูตแม้จะมีการเปิดสอนวิชาในสาขาวิชาศาสตร์เป็นจำนวนหลักวิชา ก็ตาม เนื้อหาการศึกษาจะเป็นการเน้นในสาขาวิชาศาสตร์การต่างประเทศเป็นสำคัญ ในสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดอื่น ๆ การศึกษารัฐศาสตร์ยังขาดความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ในระดับนิรภัยเครือและโพเนื้อหาวิชาทางรัฐศาสตร์จะสอดแทรกอยู่ในสาขาวิชาการเมือง ดังคณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ฯลฯ และอักษรศาสตร์ ฯลฯ ในระดับปริญญาเอกแม้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ นอกเหนือจากมหาวิทยาลัยเมคริทิพจะมีเสนอสอนวิชาในสาขาวิชาศาสตร์และรับพิจารณาวิทยานิพนธ์ที่ทำในหัวข้อทางรัฐศาสตร์ได้ก็ตาม ผู้สำเร็จจะถือว่าเป็นคุณวิญญาณพิเศษในสาขาวิชา ฯ โดยส่วนใหญ่จะเป็นในด้านกฎหมายดังเช่นที่เกิดขึ้นในประเทศไทยร่วมเศษ⁷

อิทธิพลของคณะนิติศาสตร์ในการศึกษารัฐศาสตร์

การศึกษานิติศาสตร์ทั้งในประเทศไทยร่วมเศษและสเปนนั้นต่างก็ได้รับอิทธิพลการศึกษาแบบประเพณีมนุษย์นิยมดังเดิม (Humanistic tradition) ซึ่งมีการศึกษาภูมิปัญญา ประวัติศาสตร์และปรัชญาควบคู่กันไป ในสมัยที่มหาวิทยาลัยทั้งสองประเทศบังไม่มีสาขาวิชาเฉพาะทางรัฐศาสตร์ ขอหนบทการศึกษาของคณะนิติศาสตร์เองก็ได้ครอบคลุมวิชาในสาขาประวัติศาสตร์ ปรัชญา รัฐศาสตร์และสังคมวิทยาไว้ด้วย⁸ ซึ่งในระยะหลังแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างโดยหันมาเน้นการศึกษาเฉพาะสาขาวิชามากขึ้นก็ตาม นรดดังเดิม ดังกล่าว ก็ยังคงทดลอง практиกอยู่จนถึงปัจจุบัน ลักษณะการศึกษาที่ครอบคลุมกว้างดังกล่าวมีผลในทางปฏิบัติสองประการคือ ในประการแรกทำให้คณะนิติศาสตร์ในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นในประเทศไทยร่วมเศษหรือสเปนต่างก็สามารถจัดหลักสูตรวิชาเฉพาะทางสาขาวิชาศาสตร์ไว้เป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของตนได้ และในประการที่สองในช่วงของการพัฒนาการศึกษาวิชา_rájica_ ในมหาวิทยาลัยใหม่ ๆ บุคลากรผู้สอนส่วนใหญ่จะมาจากผู้สำเร็จในสาขาวิชา_nitica_ เกือบทั้งสิ้น

ผลดังกล่าวทั้งสองนี้เองเป็นสาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้สาขา
วิชานิติศาสตร์ได้มีอิทธิพลเหนือนิรสาขาวิชาธรรมศาสตร์ในปัจจุบันไม่ว่า
ทั้งในประเทศไทยรั่งเรื่องศสหรือสเปนและที่ได้พัฒนาการของการศึกษา
รัฐศาสตร์ในส่วนประเทศไทยก้าวไปอย่างไม่รู้เท่าทัน

ในตอนปลายศตวรรษที่ 18 และโดยเฉพาะตั้งแต่สมัยโนปี—
เดียนเป็นต้นไปก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการศึกษา
และการบริหารมหาวิทยาลัยในผู้ริ่งเศสและต่อมาในสเปน โดยรัฐบาล
เพื่อให้มีส่วนในการบริหารโดยตรง เพื่อให้การกิจของมหาวิทยาลัย
เป็นไปด้านวัฒนธรรมและนโยบายของรัฐบาล ในการปรับปรุง
ดังกล่าวทำให้บทบาทของคณานิติศาสตร์เพิ่มมากขึ้น เพราะได้กล่าว
เป็นแหล่งผลิตบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถสูงเพื่อไปทำงานที่ที่
เป็นข้าราชการของรัฐต่อไป⁹ ในปัจจุบันแม้ว่าภารกิจดังกล่าวของ
คณานิติศาสตร์จะลดน้อยลงไป แต่คณานิติศาสตร์ที่ซึ่งความสำคัญในวง
ข้าราชการทุกระดับทั่วประเทศของห้องสองประเทศ บทบาทในการผลิต
และฝึกบุคลากรเพื่อไปทำงานเป็นข้าราชการและเป็นผู้บริหารใน
องค์กรห้องคหบดีและเอกชนที่มีอยู่ของคณานิติศาสตร์ตั้งแต่
อดีตจนถึงปัจจุบันทำให้ความจำเป็นในการศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์
ในสองประเทศดังกล่าวลดน้อยลง และยังคงอุปโภคบริโภคในสาขา
คณานิติศาสตร์ที่กว้างขวางดึงกับครอบครุณหลักวิชาในสาขาวิชา
ศาสตร์ทั่วๆ แล้ว ความจำเป็นในการที่จะพัฒนาคณานิติศาสตร์หรือสาขาวิชา
รัฐศาสตร์ก็ยังคงจำเป็นเช่นเดิม

nokjagan n̄ ja karn t̄m mahawitthaya l̄y t̄ng n̄ p̄ratchet f̄r̄ng cesat̄ se spen d̄ng k̄i p̄inong k̄r̄t̄ r̄s̄u k̄khan j̄ar̄y k̄m s̄t̄ana p̄in x̄ra r̄- k̄r̄t̄ k̄r̄t̄ m̄eong x̄ong r̄n̄b r̄wach k̄r̄t̄ k̄i p̄in eik s̄t̄a h̄t̄u n̄ng t̄i p̄in q̄l p̄s̄r̄k h̄x̄wāg k̄r̄t̄ x̄yā d̄wāg x̄ong k̄r̄t̄ s̄k̄gyawitthā r̄s̄u s̄t̄r̄ w̄i s̄t̄on p̄ratchet n̄n̄ t̄r̄k̄x̄o ḡ “j̄kr̄r̄r̄ d̄n̄im r̄n̄b r̄wach k̄r̄t̄ (Bureaucratic imperialism)” ȳang s̄t̄am̄r̄t̄ n̄m̄a īx̄o īn̄hāy k̄st̄ k̄r̄t̄ t̄m̄ p̄i p̄t̄ t̄m̄ p̄i p̄t̄ d̄wāy d̄t̄n̄ t̄an̄ t̄an̄ n̄m̄n̄ t̄j̄x̄o ȳek k̄r̄t̄ s̄k̄gyawitthā r̄s̄u s̄t̄r̄ ōt̄ s̄t̄am̄n̄d̄i- s̄t̄r̄ d̄l̄y d̄d̄x̄a d̄t̄ ōp̄a īr̄t̄ d̄t̄am̄ t̄r̄an̄ t̄t̄a t̄i t̄ōḡ k̄r̄b īt̄r̄ h̄z̄n̄ s̄t̄u x̄ong mahawitthaya l̄y t̄ng n̄ p̄ratchet f̄r̄ng cesat̄ se spen ȳang p̄ratchet d̄wāy n̄k̄n̄d̄i s̄t̄r̄ p̄in s̄t̄wān̄ t̄h̄l̄y t̄x̄n̄ t̄h̄k̄wān̄ n̄¹⁰ Īo k̄s̄ t̄k̄r̄ s̄k̄gyawitthā r̄s̄u- s̄t̄r̄ j̄z̄x̄yā d̄wāy ȳek x̄a d̄t̄a k̄p̄m̄n̄d̄i s̄t̄r̄ p̄ōḡ t̄d̄ng p̄in k̄m̄r̄s̄u- s̄t̄r̄ x̄ong k̄n̄d̄o ēng c̄j̄wib h̄r̄m̄gā d̄wāy h̄t̄u p̄l̄d̄k̄ḡ k̄l̄a x̄a ḡt̄n̄ n̄ p̄ratchet f̄r̄ng cesat̄ p̄j̄u b̄n̄ j̄ng x̄ang n̄m̄ s̄t̄ t̄i w̄i ȳek ḡw̄ “k̄m̄r̄s̄u s̄t̄r̄” (d̄t̄m̄ “s̄t̄a b̄n̄ s̄t̄am̄ s̄k̄gyawitthā t̄m̄ m̄eong”) ¹¹ k̄l̄e n̄ p̄ratchet se spen j̄p̄b w̄a m̄i k̄m̄r̄s̄u s̄t̄r̄ p̄i p̄ḡ k̄m̄d̄i t̄i w̄i k̄ō t̄i n̄ mahawitthaya l̄yā ȳem̄d̄i t̄e n̄n̄n̄

ขอบข่ายและเนื้อหาของการศึกษาวิชาศาสตร์

การศึกษาวิชารัฐศาสตร์ทั้งในประเทศไทยร่วมกับสเปนต่างก็ได้รับอิทธิพลอันเป็นมรดกทางความจากอดีตสองประวัติศาสตร์ที่ลึกซึ้ง คือประวัติการแกรกนยของการศึกษาแบบสาขาวิชาตามแบบประเพณีมุนุย์นิยมโดยศึกษาภูมายา ประวัติศาสตร์และปรัชญา ซึ่งมีปรากฏอยู่กับการศึกษาในสาขาวิชารัฐศาสตร์ ประการที่สอง วิชาภูมายาซึ่งมีอิทธิพลต่อการศึกษาวิชารัฐศาสตร์อยู่ในเนื้อหาไม่ว่าจะเป็นในด้านของขอบข่ายหรือเนื้อหาซึ่งจะพบได้จากข้อเท็จจริงที่ว่าหลักสูตรสาขาวิชารัฐศาสตร์ในสหภาพฯได้จากการศึกษาที่มีความเชี่ยวชาญในด้านกฎหมายและสถาบัน (Legal-institutional Approach) ซึ่งเป็นแนววิธีการสอนของนักนิติศาสตร์ ที่ซึ่งเป็นหลักการสอนในสาขาวิชารัฐศาสตร์ปัจจุบัน เมื่อว่าความนิยมดังกล่าวจะมีแนวโน้มลดลงไปมากแล้วก็ตาม เนื่องจากความต้องการของนักนิติศาสตร์ที่มีความคิดของนักนิติศาสตร์คนสำคัญเช่น Duguit, Hauriou และ Malberg ซึ่งได้นำแนวทางสังคมวิทยาการเมืองมาปรับเข้ากับวิชาภูมายานั่นว่างั้นเมื่ออิทธิพลต่อการศึกษาวิชาศาสตร์จะถูกจัดเป็นจุดเด่น

ในประเทศไทยรังสิตศึกษาสถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรการสอนวิชาธุรกิจศาสตร์ในชื่อ "ปริญญาตรี" (Licence) จะมีอยู่ไม่กี่แห่งที่เก่าแก่และสำนักที่สุดอันเป็นแบบฉบับสำหรับสถาบันที่จัดตั้งขึ้นในภายหลังคือ "สถาบันการศึกษาทางการเมืองแห่งกรุงปารีส" (Institut d'études politiques de Paris)

หลักสูตรการศึกษาสาขาวิชากำลังร่อง “สถาบันการศึกษาทางการเมืองแห่งกรุงปารีส”¹³

หลักสูตรขั้นปริญญาตรี

ปีที่หนึ่ง ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้

- ประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมโดยทั่วไป
 - ประวัติความคิดทางการเมือง
 - ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ
 - หลักปรัชญาศาสตร์
 - ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและปูรชาการ
 - หลักการวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์ ๑
 - ภาษาต่างประเทศหนึ่งภาษาโดยใช้ให้เลือกจาก ๖ ภาษาดังนี้คือเยอรมัน อังกฤษ สเปน อิตาลี รัสเซียและอาหรับ

ແພນກວິຊາຮຽນຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັງຄນ

ປີທີສອງ ປະກອບດ້ວຍວິຊານັບກັບດັ່ງຕໍ່ໄປນີ້

- ກາຣສຶກຂາວິທະຍາເກີ່ມກັບວິຊານັບກັບດັ່ງຕໍ່ໄປນີ້ກີ່ວິທະຍາ
- ສາດນັກທາງການເມືອງໃນຝ່ຽວໜ່ວຍແລະປະເທດ
ອື່ນ ຈ
- ປັບປຸງສັງຄນທີ່ມີຜລໃນທາງການເມືອງ
- ນໂຍບາຍເໜ້ນຮຽນກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ
- ຖ່າຍຸ້ນວິວໆວ່າດ້ວຍປ່ຽນຫາເໜ້ນຮຽນກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ
- ສົດຕິ
- ຄອນພິວເຕົວ
- ກາຍາຕ່າງປະເທດທີ່ມີການ

ນອກຈາກນີ້ນັກສຶກນາຍັງຕ້ອງເລືອກວິຊາເຮືອນອືອກຢ່າງ

ຕໍ່າ 4 ດີ່ນ 8 ວິຊາ

ປີທີສາມ ປະກອບດ້ວຍກຸ່ມວິຊານັບກັບສອງກຸ່ມ ໂດຍ ໃນກຸ່ມແຮງຈະນີ້ 3 ມາດວິชาໃຫ້ເລືອກດັ່ງນີ້ກີ່ວິທະຍາ

1. ມາດວິຊາປະວັດຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັງຄນທີ່ມີຜລ ໃນຝ່ຽວໜ່ວຍທີ່ມີກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ

- ກາຍາຕ່າງປະເທດທີ່ມີກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ
ເປັນຕົ້ນໄປ
- ປະວັດຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັງຄນທີ່ມີຜລ
ໃນຝ່ຽວໜ່ວຍທີ່ມີກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ
ເປັນຕົ້ນໄປ
- ປະວັດຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັງຄນທີ່ມີຜລ
ໃນຝ່ຽວໜ່ວຍທີ່ມີກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ
ເປັນຕົ້ນໄປ

2. ມາດວິຊາສັງຄນວິທາຍາສົ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊາ

- ທັກສັງຄນວິທາຍາ
- ຈົດວິທາຍາສັງຄນປະຍຸກົດ
- ສັງຄນວິທາຍາອົງກົງກະແນກແປ່ງ
ທາງສັງຄນ
- ສັງຄນວິທາຍາເກີ່ມກັບເໜ້ນຮຽນ

3. ມາດວິຊາຮຽນຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊານັບ

- ຜ່າຍຂວາແລະຊ້າຍໃນຝ່ຽວໜ່ວຍ
- ກຸ່ມປະຍຸກົດທີ່ມີກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ

ໃນກຸ່ມທີ່ສອງຈະນີ້ 3 ມາດວິຊາໃຫ້ເລືອກດັ່ງນີ້ກີ່ວິທະຍາ

1. ມາດວິຊາການປົກກອງທ້ອງດື່ນທີ່ມີຜລ

- ກຸ່ມນາຍການປົກກອງທ້ອງດື່ນ
- ກາຣນິຫາຮອງຄົກກອງທ້ອງດື່ນ
- ເໜ້ນຮຽນຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊານັບ

2. ມາດວິຊາຄວາມສັນພັນຮ່າງສັງຄນທີ່ມີຜລ

- ສາດນັກແລະນໂຍບາຍສັງຄນ
- ກຸ່ມນາຍແຮງງານ
- ກາຣນິຫາຮູ້ນຸກຄດ

3. ມາດວິຊານິເທດຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັ່ງປະກອບດ້ວຍ ວິຊານັບທີ່ມີຜລ

- ປ່ຽນຫາແລະວິພັນການຂອງສ້ອນວລະນາ
- ກຸ່ມນາຍເກີ່ມກັບສ້ອນວລະນາ
- ເໜ້ນຮຽນຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາສັ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊານັບ
- ຈົດວິທາຍາສັງຄນ

ນອກຈາກນີ້ມີວິຊານັບທີ່ມີຜລທີ່ມີວິຊາກຸ່ມວິທະຍາສັ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊານັບ

ຕໍ່າ 4 ດີ່ນ 8 ວິຊາ

ແພນກວິຊາຄວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ

ປີທີສອງ ປະກອບດ້ວຍວິຊານັບທີ່ມີຜລ

1. ຄວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດຕັ້ງແຕ່ໜ້າສັງ-

ກຽມໂລກຄ້ຽງທີ່ສອງຈົນດີ່ນປີ 1968

2. ຄວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດຕັ້ງແຕ່ປີ 1968 ຈົນດີ່ນປົງຈົບປັດ

3. ສັງຄນວິທາຍາເກີ່ມກັບຄວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ

4. ກຸມຄາສຕ່ວິມທາວິທະຍາ

5. ສົດຕິ

6. ກາຍາຕ່າງປະເທດ 2 ກາຍາ

7. ວິຊານັບທີ່ອ່າງເລືອກເຮືອນໄດ້ໃນປີທີ່ສອງຫຼືປີ

8. ສົດຕິ

9. ພັດທະນາກົງຈົບປັດທະນາການທາງການເມືອງ

10. ຖ່າຍຸ້ນວິວໆວ່າດ້ວຍປ່ຽນຫາສຳຄັງໃນປົງຈົບປັດ

- ກວາມສັນພັນຮ່າງເສຍຮູກໃຈຮ່າງປະເທດ
- ທັດກົງໝາຍຮ່າງປະເທດແຜນກົດເມືອງ
- ກົງໝາຍເຖິງກັນອອກຄໍາກະຕຳຮ່າງປະເທດ
- ອົງຄໍາກະຕຳຮ່າງປະເທດໃນຍຸໂປປ

ນອກຈາກນີ້ຍັງມີວິຊາເລືອກເອີກຢ່າງດ້ານ 4 ຊຶ່ງ 7 ວິຊາທີ່
ອາຈານເລືອກເຮັດໄດ້ໃນປີທີ່ສ່ວນຫຼື່ອທີ່ສາມັກໄດ້

ປີທີ່ສາມ ປະກອບດ້ວຍໝາຍວິຊາໃຫ້ເລືອກ 3 ໝາວດກື້ອ

1. ໝາວດວິຊາຍຸໂປປສຶກຍາ ຈຶ່ງປະກອບດ້ວຍວິຊາ
ນັ້ນກັບດັ່ງຕໍ່ອີ່ປິ່ນກື້ອ
 - ນິຍົມາຍເຖິງກັນການຮຽນຍຸໂປປ
 - ເສຍຮູກໃຈແລະການຮຽນຍຸໂປປ
 - ກົງໝາຍປະເທດຍຸໂປປ
2. ໝາວດວິຊາເຖິງກັນປະເທດໂລກທີ່ສາມ ຈຶ່ງ
ປະກອບດ້ວຍວິຊານັ້ນກັບດັ່ງຕໍ່ອີ່ປິ່ນກື້ອ
 - ບັນຫາເສຍຮູກໃຈແລະການພັນນາອອກໂລກທີ່ສາມ
 - ໂດກທີ່ສາມໃນກວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ
 - ກຸມີກາກສຶກຍາ ຈຶ່ງມີໄທເລືອກຮ່າງກຸມີ-
ກາກດັ່ງຕໍ່ອີ່ປິ່ນກື້ອລະດິນອາເວີກາ ອາເຊີຍ
ຕະວັນອອກຄາດແລະອັພິກາ
3. ໝາວດວິຊາເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ຈຶ່ງ
ປະກອບດ້ວຍວິຊານັ້ນກັບດັ່ງຕໍ່ອີ່ປິ່ນກື້ອ
 - ເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ
 - ກົງໝາຍເຖິງກັນເສຍຮູກໃຈຮ່າງປະເທດ
 - ສັນນາເຖິງກັນບັນຫາທອງບໍຣັກທີ່
ກວາມສັນພັນຮ່າງເສຍຮູກໃຈຮ່າງປະເທດ
ນອກຈາກນີ້ຍັງມີນັ້ນກັບເລືອກເຮັດໃນການຕ່າງປະ-
ເທດອີກສອນການ

ຫັດກູ້ຕັ້ງປິ່ນກື້ອ (ປະການນີ້ບໍ່ຕະຫຼາດພະ ສາທາງຮູກສຶກ)

- ປະກອບດ້ວຍວິຊານັ້ນກັບດັ່ງຕໍ່ອີ່ປິ່ນກື້ອ
- ການວິເຄຣະຫຼືເກີນີກການຮັບເສີ່ງ
 - ອົງຄໍກປົກກອງ
 - ນິຍົມາຍສາຫະລະ
 - ນິຍົມາຍຕ່າງປະເທດ ຖ່ານີ້ແລະແນວວິທີ
 - ປະວັດກົມພົມການກະຕຳການມື່ອຈາກເລີນດີ່ງສັດລິນ
 - ພຸດືກຮົມການການມື່ອງ

- ສັງຄົມວິທາຍາເຖິງກັນການປັບປຸງແປງກາງສັກນົມ
- ເກີນີກການວິເຄຣະຫຼືແລະການສັນກາຍົນ
- ສົດຕິ
- ຄອມພິວເຕອີ

ໃນຫັດກູ້ຕັ້ງປິ່ນກື້ອ ຈຶ່ງມີກຳນົດຮະບະເວລາການສຶກຍາ
ເປັນເວລາສານປິ່ນກື້ອ “ສາທານການສຶກຍາທາງການມື່ອງແກ່ງກຽງປະເທດ” ນີ້
ຈະມີການແບ່ງສາທານການສຶກຍາອອກເປັນ 4 ສາຂາກື້ອ ສາຂາວິທາຍາ
ສາຫະລະຊື່ເນັ້ນການສຶກຍາໃນດ້ານກົງໝາຍໝາຍທານ ສາຂາວິທາຍາຮູກ-
ກິຈ ສາທານການມື່ອງ ເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ແລະສັງຄົມທີ່ຈົ່ງເປັນສາທາວິທາ
ເຖິງກັນແລະສາທາກວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ ໃນສີສາທາວິທາ
ດັ່ງກ່າວນີ້ທີ່ຈັດເຫັນຢູ່ໃນອນບໍາຍການສຶກຍາທາງຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ຈັກກົມ
ເພີ່ມສອງສາຫະລັງທ່ານັ້ນ

ຈາກຫັດກູ້ຕັ້ງກ່າວໜັງດັ່ນ ຈະພົບວ່າການສຶກຍາຮັບ
ປິ່ນກື້ອ ຕ່າງໆ ດັ່ງໆ ໄນວ່າໃນການກະຕຳການມື່ອງ ເສຍຮູກໃຈແລະສັງຄົມທີ່ຈົ່ງ
ສຳເນົາຢູ່ຢູ່ມາກ ລຶບກັບມີວິທາພື້ນຖານນັ້ນກັບໃນປີທີ່ທັນໄໝກຳນົດ
ສຶກຍາຖຸກສາຫະລະ

ໃນສາທາວິທາການມື່ອງ ເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ແລະສັງຄົມແລະສາຫະ
ວິທາກວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ ລັກສະການສຶກຍາຈະເປັນຮູບແບບ
ສາຫະລະໄດ້ເນັ້ນກວາມສຳຄັນຂອງວິທາໃນສາທາເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດທ່າງໆ
ກັບການຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ໃນຂະໜາດທີ່ວິທາກົງໝາຍຈະມີສອດແທຣກອູ້ຖຸກປີ
ແລະຖຸກສາທາວິທາ ນອກຈາກນີ້ແນວການສອນສ່ວນໃຫ້ຢູ່ໃຫ້ແນວການ
ປະວັດກົມທີ່ເປັນຫຼັກໃຫ້ ສຳຮັບໃນສາທາວິທາກວາມສັນພັນຮ່າງປະເທດ
ແນວວິທີການສອນແບບເຊື້ອດ້ານກົງໝາຍແລະສາທານ (Legal-institutional Approach) ຈະເຫັນເດືອນໃຫ້ໃນຫາຍວິທາເຊື່ອ
ຫັດກົງໝາຍຮ່າງປະເທດແຜນກົດເມືອງ ກົງໝາຍເຖິງກັນອົງຄໍກ
ກະຕຳຮ່າງປະເທດ ອົງຄໍກກະຕຳຮ່າງປະເທດໃນຍຸໂປປແລະ ຈຸດ

ທີ່ນີ້ສັງເກດທີ່ເຖິງການສຶກຍາທາງສັກນົມວິທາຍາດົດຈອນແນວກາ
ວິເຄຣະຫຼືການສັກນົມຄາສຶກຮ່າງປະເທດທີ່ມີການກຳນົດກົງໝາຍຢູ່ໃນໜ້ອຍ ໂດຍເພີ່ມ
ຫຼັກສາຫະລະວິທາຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ເສຍຮູກສຶກຮ່າງປະເທດ ແລະສັງຄົມ ຈຶ່ງມີນັ້ນກັບ
ວິທາສົດຕິແລະຄອມພິວເຕອີໄວ້ໃນຫັດກູ້ຕັ້ງປິ່ນກື້ອ ນອກຈາກນີ້ແນວ
ການສອນໂດຍມີຫຼັກໂຄງສ່າງແລະໜ້າທີ່ (Structural-functional-
approach) ກົມປ່າຍກູ້ຢູ່ໃນຫາຍວິທາ ໂດຍເພີ່ມໃຫ້ເຫັນວ່າ
ວິທາ “ຝ່າຍຂວາແລະຫ້າຍໃນຝ່າຍເສີ່ງເກສະ” ໂດຍນີ້ Jean Charlot ເປັນຜູ້ສອນ
ວິທາ “ໜັ້ນທັງການກະຕຳການມື່ອງໃນຝ່າຍເສີ່ງເກສະ” ຂອງ Alain Duhamel ແລະວິທາ
“ພຽກການມື່ອງໃນຮະບະການກະຕຳການມື່ອງຕະວັນດັກ” ຂອງ Maurice Duver-
ger¹⁴

แนวการวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์และแนวการศึกษาแบบพุทธกรรมศาสตร์ในการศึกษารัฐศาสตร์ในประเทศไทยรั่งเริงสอนนั้น ความจริงเริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางขึ้นตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 1950 โดยเฉพาะนับตั้งแต่ศาสตราจารย์ Maurice Duverger ได้เขียนหนังสือ “พระราชกรณีย์” อันถืออีกชื่อหนึ่งในปี 1951¹⁵ เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม ในเดือนพฤษภาคม 1970 นี้เองคือนับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงระบบการศึกษาในปี 1974 เป็นต้นมาไป แนวทางวิเคราะห์อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้ถูกบรรจุเป็นวิชาในหลักสูตรสาขารัฐศาสตร์ไม่ใช่จะเป็นในระดับปริญญาตรี ให้หรือออก ในด้านนี้นับได้ว่า “สถาบันการศึกษาทางการเมืองแห่งกรุงปารีส” มีความก้าวหน้ามากกว่ามหาวิทยาลัยดังต่อไปนี้ (ดูหลักสูตรปริญญาเอกของสถาบันนี้ ดังกล่าวมาแล้วประกอน) ที่เป็นเหตุนี้อาจเป็นเพราะความจำเป็นในทางปฏิบัติของสถาบันที่มีวัตถุประสงค์ที่จะผลิตนักบริหารเพื่อข้อนี้ให้เกิดองค์กรทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเกิดจากลักษณะการบริหารที่เป็นรูปองค์กรธุรกิจทางการค้ากับมหาวิทยาลัยของสถาบันแห่งนี้ ซึ่งช่วยลดอิทธิพลการศึกษาแบบนักนิติศาสตร์ลงไปได้บ้าง สำหรับในมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนสาขาวิชาศาสตร์ในชั้นปริญญาโทและเอกซึ่งจัดขึ้นภายใต้โครงสร้างของคณะนิติศาสตร์นั้น ความแพร่หลายของแนวการวิเคราะห์ทางสังคมศาสตร์ยังนับว่าไม่แพร่หลายมากนัก อิทธิพลของการศึกษาในแนวทางประวัติศาสตร์และกฎหมายยังคงมีมาก่อนอยู่อย่างต่อเนื่องแม้จะมีแนวโน้มคล่องนับตั้งแต่ปี 1974 เป็นต้นมาได้ตาม (ดูหลักสูตรการศึกษาทางรัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยปารีส 2 ดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง)

หลักสูตรสาขาวิชาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยปารีส 2

ปริญญาโท¹⁶ ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้

- กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมืองเบร์ลิน เทียน
- ปัญหาการเมืองในปัจจุบัน
- ประวัติความคิดทางการเมือง 1 และ 2
- วิธีวิเคราะห์ทางการเมืองและสังคมศาสตร์
- องค์การระหว่างประเทศในยุโรป
- การเมืองในประเทศไทยรั่งเริงและประเทศไทยอื่น ๆ
- นักศึกษาจะต้องเลือกสาขาวิชาจากวิชาดังต่อไปนี้คือ
- กฎหมายปกครองเบร์ลินเทียน
- กฎหมายเกี่ยวกับธุรा จำกันมัน
- กฎหมายมหาชนเกี่ยวกับเศรษฐกิจ
- การบริการสาธารณสุข
- ระบบกฎหมายในปัจจุบัน
- วิธีพิจารณาข้อข้อด้วยในกฎหมายปกครอง
- ประวัติความคิดทางเศรษฐกิจศาสตร์
- ระบบการเมืองในประเทศไทยสังคมนิยม
- กฎหมายปกครองและการบริหาร
- สังคมวิทยาเกี่ยวกับองค์กร

- ประวัติสังคมวิทยาเกี่ยวกับกฎหมาย
 - ระบบเศรษฐกิจเปรี้ยบเทียบ
 - ทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ
 - การเมืองในประเทศโลกที่สาม

ปริญญาเอก(หลักสูตรประกาศนียบัตรเฉพาะสาขา ทางรัฐศาสตร์ - D.E.A.)¹⁷

นักศึกษาจะต้องเลือกเรียนและเข้าสัมมนาในหัวข้อวิชาดังต่อไปนี้สองหัวข้อคือ

- กฏหมายรัฐธรรมนูญพิเศษ
 - สถาบันการเมืองในประเทศไทยร่วงเศสและประเทศไทยอ่อน ๆ
 - ประวัติความคิดทางการเมือง
 - ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างประเทศไทย
ด้วยบริบทของเมือง

นักศึกษาจะต้องเข้าร่วมสัมมนาโดยเลือกจากหัวข้อดังต่อไปนี้ทุกคน

- กฎหมายเกี่ยวกับรัฐสภาในประเทศไทยรั่งเศสและประเทศไทย
 - ภารกิจ
 - การคลัง
 - ประวัติสถาบันและระบบการเมืองสมัยปัจจุบัน
 - วิธีวิเคราะห์ทางการเมือง
 - องค์กรระหว่างประเทศและการทูตแบบหลายฝ่าย
 - ภารกิจครอส

นอกจากความสำเร็จของการศึกษาภูมายานในหลักสูตร
วิชาสรุสากลในขั้นประถมไทยและเอกในมหาวิทยาลัยฝรั่งเศส
แล้ว สิ่งที่น่าสังกัดอีกประการหนึ่งคือการเสนอวิชาให้เลือกซึ่งแม้
จะมีไม่มากเท่ากันในระบบอเมริกา แต่ก็ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงใน
ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยประเทศฝรั่งเศสนับตั้งแต่ปี ค.ศ.
1974 เป็นต้นมาเพราะก่อนหน้านี้วิชาให้เลือกจะเน้นจัดนำ

สำหรับในประเทศไทยเป็นนั้นสถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรการศึกษาสาขาวิชารัฐศาสตร์ในขั้นปริญญาตรี โภและเอกนั้นจะมีอยู่ที่มหาวิทยาลัยแม่ริมเพียงแห่งเดียว แม้ว่าวิชาทางรัฐศาสตร์บางวิชาหรือสาขาวิชาโดยเฉพาะการปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจะมีแยกสอนกันตามคณะนิติศาสตร์บ้าง คณะสังคมวิทยานิยมบ้าง สถาบันอุดมศึกษาที่มีหลักสูตรการสอนเป็นแบบสาขาวิชาเฉพาะทางวิชารัฐศาสตร์

หลักสูตรการศึกษาสาขาวรรณศาสตร์ของคณะรรณศาสตร์
และสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยแม่คริต
หลักสูตรขั้นปริญญาตรีและโท (หลักสูตรเก่าคือ
ก่อนปีค.ศ. 1974)¹⁸

ปีที่หนึ่ง ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- ปรัชญาพื้นฐาน
 - ปรัชญาสังคม
 - หลักกฎหมายที่ว่าไป
 - เศรษฐศาสตร์ที่ว่าไป
 - ภูมิศาสตร์ประชากร
 - ประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่

ปีที่สอง ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- ประวัติความคิดทางการเมือง
 - ทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ
 - ประวัติศาสตร์การเมืองสมัยปัจจุบัน
 - กฎหมายอาญา
 - โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
 - สังคมวิทยา 1

ปีที่สาม ประกอบด้วยวิชานั้นกับคัมภีร์อ่านเป็นคือ

- สังคมวิทยา 2
 - ระบบขององค์กรการเมืองในปัจจุบัน
 - หลักการปกครองและกฎหมายวีรบุรุษที่ขึ้นกับกฎหมาย
ปกครอง
 - นโยบายสังคม
 - นโยบายเศรษฐกิจ
 - กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองและ
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
 - กฎหมายว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ
ศาสนา

ปีที่

ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- การคลัง
 - กฎหมายแรงงานและสถาบันประกันสังคม
 - องค์กรบริหารและการบริการสาธารณะ
 - กฎหมายเกี่ยวกับเศรษฐกิจและการค้า
 - กฎหมายรัฐธรรมนูญสเปนและทฤษฎีว่าด้วย
ขบวนการแห่งชาติ

- ประวัติความคิดทางการเมืองของสเปน
- ประวัติสถาบันทางการเมืองและปัจจุบันของสเปน

ปีที่ห้า มีสาขาวิชาเฉพาะให้เลือกทั้งหมดสี่สาขาวิชาคือ

สาขาวิชาภาษาต่างประเทศ สาขาวิชาสังคม สาขาวิชาค่างประเทศและสาขาวิชาดินแดนเชิงมหภาคีฯ ในที่นี้จะให้รายละเอียดเฉพาะสาขาวิชาค่างประเทศ เน้นนี้เพราะในสาขาวิชานี้มหาวิทยาลัยเป็นการศึกษาในเชิงภาษาและภาษาต่างประเทศมากกว่า ในด้านสาขาวิชาภาษาต่างประเทศนี้มีเนื้อหาไม่ตรงกับสาขาวิชาภาษาต่างประเทศที่มีอยู่ในสาขาวิชาบังคับ แต่เป็นลักษณะภูมิภาคศึกษา รายละเอียดวิชาบังคับ

- กฎหมายระหว่างประเทศคู่บุคคล
- ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและนโยบายต่างประเทศของสเปน

- องค์กรระหว่างประเทศ
- ประวัติความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศ
- กฎหมายการคุ้มครองสิทธิมนุษยชน
- เศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ

หลักสูตรขึ้นปริญญาตรีและโทที่เริ่มใช้ในปี 1974
จนถึงปัจจุบัน¹⁹

ปริญญาตรี

ปีที่หนึ่ง ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- หลักสูตรศาสตร์
- สังคมวิทยาทั่วไป
- เศรษฐศาสตร์
- สถิติประยุกต์ใช้ในสังคมศาสตร์
- ปรัชญาและวิชีกรรมทางสังคมศาสตร์
- ประวัติศาสตร์ทางการเมืองและสังคมสมัยใหม่ และสมัยปัจจุบัน

ปีที่สอง ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- เทคนิคในการวิเคราะห์ทางสังคม
- ประวัติความคิดทางการเมือง
- โครงสร้างทางเศรษฐกิจ
- ทฤษฎีวิถีวัฒนธรรม
- สถาบันในกฎหมายบุคคล
- ภูมิศาสตร์ประเทศไทย

ปีที่สาม ประกอบด้วยวิชาบังคับดังต่อไปนี้คือ

- หลักการปกครอง
- โครงสร้างทางสังคมปัจจุบัน
- ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
- ระบบองค์กรทางการเมืองสมัยปัจจุบัน
- กฎหมายแรงงาน
- กฎหมายปกครอง

ปริญญาโท

นิสาขาวิชาเฉพาะให้เลือกหกสาขาคือสาขาวิชาศาสตร์ สาขา การต่างประเทศ สาขาสังคมและแรงงานศึกษา สาขาสังคมวิทยา การเมือง สาขาปกครอง และสาขาละตินอเมริกาศึกษา

สาขาวิชาศาสตร์

ปีที่สี่ ประกอบด้วยวิชาบังคับ 3 วิชาคือ

- ประวัติความคิดทางการเมืองและสังคมของสเปน
- กฎหมายรัฐธรรมนูญสเปน
- พฤติกรรมทางการเมือง พระคริสต์เมืองและกลุ่มผลประโยชน์และวิชาเลือกอีกสองวิชา

ปีที่ห้า ประกอบด้วยวิชาบังคับ 4 วิชาคือ

- ทฤษฎีทางการเมือง
- ระบบและวิธีการเลือกตั้งทางการเมือง
- ประวัติสถาบันทางการเมืองและปกครองในสเปน
- และวิชาเลือกอีกหนึ่งวิชา

สาขาวิชาการต่างประเทศ

ปีที่สี่ ประกอบด้วยวิชาบังคับ 3 วิชาคือ

- กฎหมายระหว่างประเทศแพนกอดดีเมือง
- กฎหมายว่าด้วยสัมพันธ์ระหว่างรัฐและศาสนา-ชั้กร
- เศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ
- และวิชาเลือกอีกสองวิชา

ปีที่ห้า ประกอบด้วยวิชาบังคับ 3 วิชาคือ

- ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ
- กฎหมายการทุตและกฎหมายกงสุล
- องค์กรระหว่างประเทศ
- และวิชาเลือกอีกสองวิชา

สาขาวิชาการเมือง

ปีที่สี่ ประกอบด้วยวิชาบังคับ 3 วิชาคือ

- พฤติกรรมทางการเมือง พระคริสต์เมืองและกลุ่มผลประโยชน์
- องค์กรทางการและระบบราชการ
- การทำให้ทันสมัย ข้อดีด้วยและพัฒนาการทางการเมือง
- และวิชาเลือกอีก 2 วิชา

ปีที่ห้า ประกอบด้วยวิชาบังคับ 3 วิชาคือ

- สังคมวิทยาเกี่ยวกับการเลือกตั้ง
- ทฤษฎีว่าด้วยทัศนคติและความคิดเห็นของประชาชน
- อุดมทางการเมืองปัจจุบัน
- และวิชาเลือกอีก 2 วิชา

ก่อนปี ก.ศ. 1974 การศึกษาวิชาศาสตร์ในสเปนประกอบด้วยสาขาวิชาใหญ่ ๆ 4 สาขาร่วมกันคือ สาขาปกครองภายใน สาขายุนนานิยมสังคมและแรงงาน สาขาวิชาการต่างประเทศและสาขาละตินอเมริกาศึกษา ลักษณะการแบ่งสาขาวิชແຕກต่างจากในประเทศไทยเมืองไทยมีการแยกเป็น 6 สาขใหญ่คือ ปรัชญาการเมือง กฎหมายมหาชน การปกครองภายในประเทศไทย รัฐประศาสนศาสตร์ การปกครองเบรียบเที่ยบ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย ในระบบสเปนซึ่งรวมทั้งของฝรั่งเศสด้วยวิชาต่าง ๆ ซึ่งศึกษาอยู่ในสาขาวิชาปรัชญาการเมืองและการเมืองเบรียบเที่ยบจะัดเป็นวิชาบังคับพื้นฐาน ส่วนวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับรัฐประศาสนศาสตร์จะจัดเข้าในสาขาวิชาการปกครองภายใน

ในหลักสูตรใหม่ภายในปี 1974 ได้เพิ่มสาขาวิชาใหญ่อีก 2 สาขาวิชานี้เป็นหกสาขา สาขาวิชาที่เพิ่มขึ้นนี้คือสาขาวิชาศาสตร์ซึ่งรวมวิชาพื้นฐานทางรัฐศาสตร์ ปรัชญาการเมือง ระบบการเลือกตั้งและพฤติกรรมการเลือกตั้งไว้ด้วยกัน และสาขาวิชาสังคมวิทยาการเมืองซึ่งศึกษาอีกพุ่ติกรรมทางการเมือง การพัฒนาทางการเมืองตลอดจนอุดมการณ์ทางการเมืองเข้าด้วยกัน

จะเห็นได้ว่าลักษณะการศึกษาวิชาศาสตร์ในสเปนตั้งแต่ปี 1974 มีการพัฒนาแตกต่างจากระยะก่อนหน้านี้หลายประการด้วยกันคือ

กระบวนการเรียนรู้ มีการเพิ่มลักษณะการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาขึ้นทั้งในແเนื่องทางและระยะเวลาโดยเพิ่มการศึกษาระดับปริญญาโทซึ่งเป็นระดับการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาหนึ่งเป็นสองปี และการศึกษาพื้นฐานอย่างกว้าง ๆ จากเดิมสี่ปีเหลือเพียงสามปี

กระบวนการสอน ตั้งแต่ปี 1974 เป็นต้นไปเนื้อหาการศึกษาใน

ทางประวัติศาสตร์และกฎหมายได้ลดลง จะเห็นได้ว่าวิชาที่ถูกตัดไปส่วนใหญ่ในขั้นปฐมภูมิคือวิชาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และกฎหมาย

ประการที่สาม หลักสูตรใหม่มีการเพิ่มความสำคัญกับการศึกษาทางพุทธกรรมศาสตร์และเทคนิคการวิเคราะห์ทางสังคม-ศาสตร์มากขึ้น

และประการที่สี่ การศึกษาในระบบใหม่มีการลดวิชาบังคับลงและไปเพิ่มวิชาเลือกมากขึ้นแต่ยังเป็นการเพิ่มในลักษณะจำกัดมากคือหันหน้าไปที่สี่และปีที่ห้าเท่านั้น

ขอนำข่ายและเนื้อหาการศึกษาวิชาธุรกิจศาสตร์ในประเทศไทยเป็นโดยทั่วไปดังเด้อดีจนถึงปัจจุบันแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงหลายครั้ง โดยเฉพาะครั้งหลังสุดคือเมื่อปีค.ศ. 1974 ก็คงลักษณะร่วมกันหลายประการ ที่สำคัญที่สุดคือลักษณะการศึกษาแบบสาขาวิชา ความสำคัญของวิชาปรัชญาการเมืองและกฎหมาย

ในด้านวิธีการสอนนั้นในขณะที่หลักสูตรก่อนปี 1974 จะเน้นการศึกษาในแง่กฎหมายและสถาบัน (Legal-institutional Approach) หลักสูตรใหม่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาการพัฒนาการทางการเมือง โครงสร้างและหน้าที่ตลอดจนการวิเคราะห์ในยุคใหม่ระบบมากขึ้น

สำหรับการศึกษาในระดับปฐมภูมิสอนนั้น ลักษณะการศึกษาจะเป็นระบบวิชาเลือกทั้งหมดกล่าวคือในแต่ละปี จะมีการเสนอวิชาสอนนับสิบ ๆ วิชาซึ่งนักศึกษามีสิทธิเลือกเรียนได้หากวิชาในระบบเสรีดังกล่าวเน้นการเน้นการศึกษาเฉพาะสาขาวิชาน้อยกว่าเดิม แต่ในด้านของนักศึกษาเป็นเกณฑ์

บทสรุป

ในปัจจุบันแม้ว่าการศึกษาธุรกิจศาสตร์ในประเทศไทยจะร่วมกับการเมืองและการเปลี่ยนแปลงโดยรับอิทธิพลการศึกษาทางพุทธกรรม-ศาสตร์จากอเมริกามากขึ้นกว่าเดิมก็ตาม ขอนำข่าย เนื้อหาและวิธีการสอนส่วนใหญ่ยังคงยึดแนวคิดนี้เป็นหลักโดยรวม แต่เด้อดี ความนิยมในการศึกษาแบบสาขาวิชาคือ ความสำคัญของวิชากฎหมายคือ และแนวทางการสอนที่ยึดกฎหมายและสถาบันคือในสายตาของนักธุรกิจศาสตร์เป็นจำนวนมากในยุโรปตะวันตกและในหลากหลายประเทศโดยปกติจะแสดงออกเป็นผลจากการเมืองและเศรษฐกิจ ความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองและความอ่อนไหวของระบบการศึกษาที่เป็นอยู่

ในด้านของความเหมาะสมในทางปฏิบัตินี้เกิดจากวิธีการคัดเลือกข้าราชการในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าราชการกลางทุกกระทรวงหรือข้าราชการระดับห้องถัน ข้อสอบคัดเลือกจะประกอบด้วยหัวข้อกฎหมายเป็นจำนวนมาก เมื่อในองค์การเอกชนบางแห่งก็มีการสอบคัดเลือกในลักษณะเช่นนี้ การศึกษากฎหมายยังคงถูกยกย่องเป็นสิ่งจำเป็นในทางวิชาชีพโดยเฉพาะผู้ที่คิดจะเป็นข้าราชการ

ในด้านของความเป็นเอกลักษณ์ของคนของเรา สะท้อนจากความรู้สึกติดนิยมของนักวิชาการในประเทศไทยแล้วนี้ ความรู้สึกที่ว่าระบบการสอนและสอนข่าย การสอนของตนนั้นมีสาระประโยชน์ในด้านการศึกษาทางธุรกิจศาสตร์ ในอีกเมื่อมุนหนึ่งทำให้โอกาสที่อิทธิพลจากอเมริกาหรือการสั่งเข้าทางวิชาการเป็นเรื่องที่ยอมรับได้ยาก อย่างมากก็จะเป็นการปรับบางส่วนเพื่อให้ปรับปรุงระบบเก่าของตนให้ดีขึ้นเท่านั้น

ในประการสุดท้ายความอ่อนไหวของระบบการศึกษาที่เป็นอยู่ทั้งในดีดและปัจจุบันก็มีส่วนทำให้วิธีการ ขอนำข่ายและเนื้อหาการสอนสามารถคงสภาพเดิมได้โดยไม่เกิดความล้าหลังในวิชาชีพได้ ระบบการศึกษาที่เน้นการค้นคว้าด้วยตนเองเป็นสำคัญ ความพร้อมของห้องสมุด ความหลากหลายของตำแหน่งและงานวิชาชีพ ตลอดจนงานแปลทางวิชาการสำคัญที่โลกทำให้คณาจารย์และนักศึกษาสามารถติดตามการเคลื่อนไหวและพัฒนาไปใหม่ ๆ ทางการเมืองได้ตลอดเวลาโดยไม่จำเป็นต้องทำเป็นวิชาบังคับในหลักสูตร การสอน วิธีการดังกล่าวสามารถทำให้หุ้นพระวันดีสามารถสอน เอกลักษณ์ทางการศึกษาของตนได้โดยไม่ล้าหลังต่อการเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตรอบด้านอื่น

การมองในลักษณะนี้จะทำให้เข้าใจได้ว่าความพยายามที่นักธุรกิจศาสตร์จะดันรันออกจากโครงสร้างของนักนิติศาสตร์เป็นการต่อสู้ในด้านรูปแบบมากกว่าในด้านเนื้อหา เป็นการต่อสู้ในทางการเมืองภายในองค์กรมากกว่าความคิดที่จะเปลี่ยนของข่ายและสาระสำคัญของการศึกษาวิชาธุรกิจศาสตร์ในปัจจุบัน จะผิดหรือถูกอย่างไรการศึกษาธุรกิจศาสตร์ในประเทศไทยร่วมกับประเทศไทยเป็นภาระที่ต้องรับรู้เรื่องของสองประเทศนี้ ●

เชิงอրรถ

1. ดู Guide de l'Etudiant Etranger, 1983-1984 หน้า 12 และ 24
2. ได้แก่นมหาวิทยาลัย Bordeaux I, Lyon II, Strasbourg III, Toulouse I, Aix-en-Provence, Marseille III, Grenoble II, Montpellier I, Nancy II, Paris 1, II, VII, IX และ X
3. ในประเทศฝรั่งเศส แขนงวิชานิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์มักจะรวมกันอยู่ในคณะเดียวกันโดยเรียกว่าคณะนิติศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ (Faculté de Droit et Sciences Economiques)
4. ดู Francois G. Dreyfus, Political Science in France, **Government and Opposition**, Vol 17 No. 4, Autumn 1982 หน้า 430
5. คือที่มหาวิทยาลัยปารีส 1, 2, 8, 9 และ 10 และ “สถาบันการศึกษาทางการเมืองแห่งกรุงปารีส” รวม 6 แห่ง
6. ก่อนปีค.ศ. 1974 การศึกษาในระดับอุดมศึกษาแบ่งเป็น 2 ระดับคือระดับแรกซึ่งรวมปริญญาตรีและโทเท่าด้วยกัน (Licenciatura) โดยมีระยะเวลาศึกษาทั้งสิ้น 5 ปีและระดับที่สองคือระดับปริญญาเอก (Doctorado) ซึ่งแบ่งเป็นการศึกษาในชั้นเรียนหนึ่งปีและระยะเวลาเรียนต่อเนื่องนิพนธ์อย่างต่ออีกสองปี ให้กู้หนังสือ Universidad Complutense de Madrid, Guia del Curso 1971 - 1972 หน้า 389 และ 411
7. ในประเทศอิตาลีและปอร์ตุเกสก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน
8. ดู W.J.M. Mackenzie, **The Study of Political Science Today**, London: Macmillan, 1971 หน้า 33-37
9. เพิ่งอ้าง หน้า 35
10. Francois G. Dreyfus, อ้างแล้ว หน้า 433
11. วัดคุณประسنก์ของการศึกษาใน“สถาบันการศึกษาทางการเมือง”ก็คือผลิตนักบริหารให้แก่องค์กรของรัฐและเอกชน มิใช่เพื่อผลิตนักวิชาการเฉพาะสาขาวิชาทางรัฐศาสตร์ ซึ่งอาจถือเป็นวัดคุณประسنก์ของคณะรัฐศาสตร์โดยทั่วไป
12. ดู Jean Pierre Cot and Jean Pierre Mounin, **Pour Une Sociologie Politique**, Seuil, Paris, Tome 1 หน้า 12
13. Fondation Nationale des sciences Politiques, Institut d'Etudes Politiques de Paris, 1982-1983 หน้า 80-149 และหน้า 289
14. Institut d'Etudes Politiques de Paris, อ้างแล้ว หน้า 195, 202 และหน้า 204
15. ดู Jean Pierre Cot and Jean Pierre Mounin, อ้างแล้ว หน้า 12
16. ดู Maîtrise, Université de Droit, d'Economie et de Sciences Sociales, Paris II หน้า 28-29
17. Le Troisième Cycle en Science Politique, Université de Paris II, หน้า 44-45
18. Guia de la Universidad de Madrid, Curso 1967-68 หน้า 410-413
19. Los Estudios de Políticas y Sociología, Fundación Universidad-Empresa, 1981, หน้า 23-26